

UDK: 272(497.16)''1965/1970''
27-675

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 18. 2. 2021.

Prihvaćeno: 8. 4. 2021.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v53i2.15115>

„Ekumenistička” politika Katoličke crkve u Crnoj Gori (1965. – 1970.)

DRAGUTIN PAPOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Studijski program za istoriju
Nikšić, Crna Gora
papovicd@t-com.me

U članku se govori o utjecaju odluka Drugoga vatikanskoga koncila na djelovanje Katoličke crkve (Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije) u Crnoj Gori. Ekumenizam, ili borba za ujedinjenje kršćanskih crkava, bio je jedan od glavnih zaključaka toga koncila. Ekumenska politika došla je do izražaja u drugoj polovini šezdesetih godina i imala je važnu ulogu u aktivnostima Katoličke crkve u Crnoj Gori. Na taj se način pokušala približiti Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a zatim i Islamskoj zajednici i nametnuti im svoje stavove. To je dovelo do intenziviranja vjerskoga života, do novih odnosa između vjerskih zajednica i socijalističkoga režima i do promjena u međunarodnim odnosima. Ta politika odrazila se i na unutrašnje odnose u Barskoj nadbiskupiji i Kotorskoj biskupiji. Članak je nastao na temelju prvorazrednih arhivskih izvora iz fonda Republičke komisije za vjerska pitanja Crne Gore.

Ključne riječi: Drugi vatikanski koncil; ekumenizam; Katolička crkva; Crna Gora; Barska nadbiskupija; Kotorska biskupija; nadbiskup Aleksandar Tokić; apostolski administrator Gracija Ivanović

Uvod

Katolička crkva u Crnoj Gori nakon Drugoga svjetskog rata djeluje preko Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije. Nadležnost Barske nadbiskupije prostire se na području cijele Crne Gore osim Boke kotorske, koja je s Crnogorskim primorjem do Šušnja (mjesto blizu Bara) u nadležnosti Kotorske biskupije. Barska nadbiskupija je misionarska, podređena Kongregaciji za širenje vjere (*Congregatio de propaganda fide*, odjel u Rimskoj kuriji nadležan za razvoj kršćanstva na nerazvijenim područjima – od 1982. Kongregacija za evangelizaciju naroda i širenje vjere). Kotorska biskupija u Rimskoj kuriji pripada Konzistorijalnoj kongregaciji (Kongregacija za biskupe), odnosno djeluje u redovnoj formi. Od 1969. Kotorska biskupija podređena je Splitsko-makarskoj nadbiskupiji i metropoliji.

Sredinom 60-ih godina Kotorska biskupija računala je da ima oko 12 tisuća stvarnih i potencijalnih vjernika, uglavnom Hrvata, a Barska nadbiskupija smatrala je da takvih ima oko 20 tisuća, uglavnom Albanaca.¹ Katolička crkva u Crnoj Gori tada je imala 218 objekata.² Na području Barske nadbiskupije bila su 62 objekta (40 crkava i 22 druga objekta), a na području Kotorske biskupije 156 objekata (108 crkava i 48 ostalih objekata). Tada je Katolička crkva u Crnoj Gori imala 2 biskupa, 32 svećenika (18 u Barskoj nadbiskupiji, 14 u Kotorskoj biskupiji), 3 redovnika i 188 časnih sestara.³ Barskom nadbiskupijom od 1955. upravljao je dr. Aleksandar Tokić⁴, a Kotorskom biskupijom od 1950. u svojstvu apostolskoga administratora don Gracija Ivanović⁵.

Katolički ekumenizam sredinom 60-ih bio je usmjeren postizanju jedinstva među podijeljenim kršćanskim crkvama.⁶ Kao takav, imao je utemeljenje u tradicionalnom djelovanju Katoličke crkve u Crnoj Gori. Odnosi Katoličke crkve prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC) i Islamskoj zajednici u Crnoj Gori bili su dobri i karakterizirali su ih tolerantnost i pomirljivost.⁷ Prethodnik nadbiskupa Tokića, barski nadbiskup dr. Nikola Dobrečić, nazivao je SPC „sestrinskom crkvom“, pravoslavce „braćom u Hristu“, a muslimane „jednokrvnom braćom“.⁸ Na području Boke kotorske katolički i pravoslavni svećenici čuvali su tradicionalno dobre odnose, a pravoslavni vjernici sudjelovali su u vjerskim proslavama katolika, i na taj se način čuvala i promovirala „interkonfesionalna idila“ u tom dijelu Crne Gore.⁹ Takav odnos bio je primjetan i 60-ih godina XX. stoljeća, a to je bila posljedica prije svega karaktera barskoga nadbiskupa Tokića i apostolskoga administratora Kotorske biskupije Ivanovića. Obojica su bila lojalna socijalističkom poretku i vlastima, tolerantni, spremni za kontakte, a njihove su izjave bile rodoljubive i jugoslavenski orijentirane.¹⁰ Ivanović se deklarirao kao Jugoslaven i naglašavao je da osoba

¹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 45, Neka pitanja aktivnosti Rimokatoličke crkve u SR Crnoj Gori, Titograd, lipanj 1981.

² CG-DACG-411-RKVP, kut. 45, Informacija o broju vjerskih objekata u SR Crnoj Gori, bez datuma (informaciju sačinio Vukosav Dobrilović).

³ CG-DACG-411-RKVP, kut. 20, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 20. 1. 1967.

⁴ Aleksandar Tokić (Stari Bar, 1911. – Bar, 1979.), nadbiskup barski od 1955. do 1979. godine. Teologiju i filozofiju završio u Rimu, gdje je 1937. zaređen za svećenika. U Barskoj nadbiskupiji obavljao je niz dužnosti. Za pomoćnoga biskupa s pravom nasljedstva imenovan je 1952. godine. Vidi: „Tokić, Aleksandar“.

⁵ Gracija Ivanović (Dobrota, Kotor, 1903. – Kotor, 1983.), apostolski administrator Kotorske biskupije od 1950. do 1981. godine. Studirao je na Teološkom fakultetu u Ljubljani 1922. – 1926. Za svećenika je zaređen 1926. godine. Bavio se i književnim radom. Vidi: „Ivanović, Gracija“.

⁶ RADIĆ, *Država i verske zajednice*, 474.

⁷ FOLIĆ, *Država i vjerske zajednice*, 459.

⁸ *Isto*.

⁹ *Isto*, 460.

¹⁰ CG-DACG-411-RKVP, kut. 27, Odnosi sa Katoličkom crkvom, Titograd, 28. 1. 1970.

koja bude imenovana za biskupa treba najprije biti Jugoslaven, a zatim razumjeti društvene i političke prilike u Jugoslaviji i Crnoj Gori.¹¹

Ekumenski ciljevi Drugoga vatikanskoga koncila

Drugi vatikanski koncil bio je najvažniji događaj u Katoličkoj crkvi u drugoj polovini XX. stoljeća jer su njegovi zaključci donijeli novu politiku Katoličke crkve. Održavanje općega ekumenskoga koncila Katoličke crkve najavio je papa Ivan XXIII. na jednom skupu kardinala u Rimu 25. siječnja 1959. godine.¹² On je još u svojem prvom javnom obraćanju kao papa 1958. rekao da će briga za ujedinjenje kršćana biti glavni zadatak njegova pontifikata.¹³ Ivan XXIII. u enciklici iz 1959. pozdravio je nekatolike kao „odvojenu braću i sinove“, a Sekretarijat za jedinstvo kršćana osnovao je 1960. godine.¹⁴ To nije bilo iznenađenje jer je Ivan XXIII. tijekom Drugoga svjetskog rata, dok je bio biskup Angelo Giuseppe Roncalli i apostolski izaslanik u Bugarskoj, Grčkoj i Turskoj, promovirao ekumenističku ideju.¹⁵ Godine 1944. sastao se s mitropolitom Grčke pravoslavne crkve Damaskinosom, što je bio prvi ekumenistički sastanak katoličkoga biskupa i pravoslavnoga mitropolita od raskola 1054. godine. Zato je ekumenizam postao suština njegova pontifikata.

Papa je ideju o pozivu drugih kršćanskih crkava na koncil priopćio u kolovozu 1959., a zadatak da realizira tu ideju i uputi pozivnice dobio je monsinjor Jean Willebrands, tajnik Sekretarijata za jedinstvo kršćana.¹⁶ On je posjetio sve važnije pravoslavne i protestantske crkve i zajednice i ispitao mogućnosti sudjelovanja njihovih predstavnika kao promatrača na koncilu. Potom je predsjednik Sekretarijata za jedinstvo kršćana kardinal Augustin Bea uputio pozive onima koji su izrazili spremnost i želju sudjelovati na koncilu. Zajednički sastanci katoličkih i pravoslavnih velikodostojnika održani su u kolovozu 1959. na Rodosu i u Veneciji 1960. godine.¹⁷ Tijekom tih pripremnih sastanaka dogovoreno je da se na koncilu raspravlja samo o uvjetima za približavanje kršćanskih crkava i da se ispituju mogućnosti za uspostavljanje njihova jedinstva. Glavni uvjet za sudjelovanje većine pravoslavnih crkava bila je izjava Svete stolice da je koncil unutarnja stvar Katoličke crkve i da prisutnost na njemu ne znači priznanje primata pape i rimske Crkve. Na poruke sumnje koje su dolazile uglavnom iz pravoslavnih crkava Papa je odgovorio da su koncilski ciljevi unutarnja reforma Crkve, ekumensko ujedinjenje svih

¹¹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 45, Neka pitanja aktivnosti Rimokatoličke crkve u SR Crnoj Gori, Titograd, lipanj 1981.

¹² RADIĆ, *Država i verske zajednice*, 469.

¹³ LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 293.

¹⁴ MAKMANERS, *Oksfordska istorija hrišćanstva*, 47.

¹⁵ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 65.

¹⁶ *Isto*, 66.

¹⁷ RADIĆ, *Država i verske zajednice*, 470.

kršćana i dijalog Crkve sa svijetom.¹⁸ Nakon nekoliko izravnih kontakata između Svete stolice i Ruske pravoslavne crkve, i uvjeravanja koja je dala Sveta stolica (da sudjelovanje ne znači priznanje papina primata i da se koncil neće pretvoriti u antikomunistički forum), Sinod Ruske pravoslavne crkve odlučio je 10. listopada 1962., samo dan prije početka rada koncila, poslati promatrače. Carigradski patrijarh Atenagora od početka je bio pristaša sudjelovanja pravoslavnih crkava na koncilu i na Božić 1962. izjavio je da će koncil biti zalag novoga i pozitivnoga uzajamnog razumijevanja, teoloških susreta i plodnih kontakata.¹⁹

Sazivanje koncila značilo je preokret u politici Katoličke crkve jer je smrt prethodnoga pape Pija XII. (umro 6. listopada 1958.) uglavnom tumačena kao kraj ne samo jednoga pontifikata nego i krutoga i nepomirljivoga dogmatizma Rimske kurije, koji se prije svega održavao unutar same Crkve i u njezinim odnosima s drugim religijama i državama.²⁰ Naziv Drugi vatikanski koncil uzet je jer je to bio drugi po redu koncil koji se održavao u Vatikanu (prvi je održan 1869./1870.). Radilo se o 21. koncilu u povijesti Katoličke crkve. Počeo je s radom 11. listopada 1962., a zaključen je 8. prosinca 1965. godine. Održana su četiri zasjedanja.

Početak ekumenskoga dijaloga bio je jedna od najvažnijih tekovina prvoga zasjedanja.²¹ U govoru kojim je otvorio koncilsko zasjedanje Ivan XXIII. izjavio je da je promocija jedinstva kršćana jedan od glavnih ciljeva koncila.²² Pokazalo se da je Ivan XXIII. tim koncilom Crkvu uveo u suvremeno doba i da je to bilo presudno u kreiranju i provođenju politike Svete Stolice prema komunističkim režimima i socijalističkim državama centralne i istočne Europe.²³ On se u manje od pet godina svojega pontifikata susreo s čak 34 državnih vođa.²⁴ Uspio je poboljšati odnose sa Sovjetskim Savezom i zbog toga je Ruska pravoslavna crkva uputila svoje predstavnike kao promatrače na koncil.²⁵ Uspostavio je osobne odnose sa sovjetskim vođom Hruščovom, a njegove osobine (ljubaznost i srdačnost) utjecale su na to da se Katolička crkva ni sa jedne strane „željezne zavjese“ više nije doživljavala kao kruta organizacija.²⁶ On je otvorio novo i afirmativno poglavlje u djelovanju Katoličke crkve i time presudno utjecao na politiku svojega nasljednika Pavla VI.

Predstavnici Katoličke crkve tijekom pripremnih aktivnosti za održavanje koncila imali su mnogo susreta s drugim kršćanskim vjerskim zajednicama,

¹⁸ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 67.

¹⁹ *Isto*, 70.

²⁰ CG-DACG-411-RKVP, kut. 20, Informacija o Drugom vatikanskom ekumenskom koncilu, Sjednica Republičke komisije za vjerska pitanja SR Crne Gore, Titograd, 4. 5. 1966.

²¹ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 65.

²² LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 293.

²³ VUKIČEVIĆ, „Foreign Policy Doctrine“, 120.

²⁴ *Isto*, 125.

²⁵ *Isto*, 126.

²⁶ *Isto*.

što je pojačalo njihovo povezivanje i razvoj ekumenskih pogleda.²⁷ Katolička crkva u tom je cilju posebno inzistirala na dijalogu s istočnim pravoslavnim crkvama. Koncilu su prvi put prisustvovali i predstavnici nekih drugih kršćanskih crkava: pravoslavnih, luteranskih, evangelističkih, starokatoličkih i svjetskih religioznih organizacija i udruženja (Svjetski savjet crkava, Svjetski savjet reformatora, Svjetski savjet luterana). Predstavnici tih crkava imali su status promatrača. Njihov se broj tijekom koncila povećavao. Na prvom zasjedanju bilo ih je tridesetak, a na četvrtom preko sto. Na posljednje, četvrto zasjedanje svoje promatrače uputio je i SPC.

Razmatranje odnosa Katoličke crkve s drugim kršćanskim crkvama bilo je bitna karakteristika koncila, posebno sa stanovišta ekumenizma i ideje o ujedinjenju kršćanskih crkava. To je potvrdio Dekret o ekumenizmu (*Unitatis redintegratio*), koji je donesen na trećem zasjedanju 1964. godine.²⁸ Početni i pustolovni entuzijazam Ivana XXIII. da može doći do ujedinjenja kršćanskih crkava splasnulo je i suočio se sa stvarnošću jer situacija nije bila zrela za to.²⁹ Dekret je donio realnije zaključke, odnosno promovirao potrebu međucrkvennoga i unutarkršćanskoga dijaloga i zbližavanja da bi se otklonili korijeni podjela i povijesnih sukoba. To je bio početak rada na ujedinjenju, koje je tako od konkretnoga zadatka postalo udaljeni cilj. Dekret je predstavljen kao osnova za zbližavanje i suradnju kršćanskih crkava radi ostvarenja jedinstva.³⁰ Zato je u prvoj rečenici Dekreta navedeno da je glavni cilj koncila „promicati obnovu jedinstva među svim kršćanima”.³¹ Zadatak ekumenizma bio je da se crkveno zajedništvo postigne u „jedinstvenom euharistijskom slavju”.³² Dekret je istaknuo uvažavanje „različitosti liturgijskih obreda” i da se moraju cijeniti „kršćanske vrednote što proistječu iz zajedničke baštine, a nalaze se u naše rastavljene braće”. Istaknuto je da je poželjno da se na ekumenskim skupovima „katolici združuju u molitvi s rastavljenom braćom”.³³ Naglašeno je da je od najveće važnosti za izmirenje istočnih i zapadnih crkava „poznavati, poštivati, čuvati i podupirati prebogatu liturgijsku i duhovnu baštinu Istočnjaka”.³⁴ Cilj je bio da padne „zid što dijeli Istočnu i Zapadnu Crkvu, da će najzad biti samo jedna kuća, učvršćena ugaonim kamenom Kristom Isusom, koji će od obojega učiniti jedno”.³⁵ Dekret je prihvaćen uvjerljivom većinom, sa 1960 glasova za i samo 164 protiv.³⁶ U Dekretu su istaknuti priroda i značenje ekumenskih dijaloga i osobito princip ravnopravnosti (*par cum pari*) u dijalogu. Važnost ekumenskoga dijaloga Katoličke s pravoslavnim crkvama istaknuta je i u enciklici

²⁷ LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 293.

²⁸ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 133.

²⁹ RADIĆ, *Država i verske zajednice*, 474.

³⁰ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 134.

³¹ TURČINOVIĆ, *Drugi vatikanski koncil*, 207.

³² *Isto*, 215.

³³ *Isto*, 219.

³⁴ *Isto*, 221.

³⁵ *Isto*, 229.

³⁶ TAVARD, *Vatican II*, 42.

Ecclesiam suam Pavla VI., objavljenoj 6. kolovoza 1964. godine. U njoj stoji da ekumenski dijalog, posebno s pravoslavicima, mora biti u centru politike Katoličke crkve.³⁷ To je bila golemo promjena u odnosu Katoličke prema drugim kršćanskim crkvama i zajednicama, a posebno prema pravoslavnim crkvama, koje je Katolička crkva još od Firentinskoga (1439.) i Tridentskoga koncila (1545. – 1563.) nazivala heretičkim i shizmatičkim. U Dekretu o ekumenizmu, odnosno u odlukama Drugoga vatikanskoga koncila, te su odrednice faktički odbačene, a Katolička crkva službeno je priznala da Božja Crkva postoji, živi i raste i u drugim kršćanskim zajednicama, a posebno u istočnim (pravoslavnim) s gotovo svim elementima kršćanskih sakramenata i istine.³⁸ Dekret je tako otvorio put za uspostavljanje brojnih ekumenskih komisija na međunarodnoj, nacionalnoj i eparhijskoj (biskupskoj) razini i preporučio održavanje zajedničkih molitvi na ekumenskim okupljanjima i u svim situacijama gdje je trebalo pokazati kršćansko jedinstvo. U suštini, Drugi vatikanski koncil zaključio je da se jedinstvo kršćanskih crkava najviše ogleda u praksi obreda najsvetije kršćanske tajne euharistije (pričest) i da je to dokaz prisutnosti Boga u svakoj od kršćanskih crkava.³⁹ Euharistija je naglašena i u koncilskoj shemi o liturgiji, gdje je navedeno da se njezin ekumenski značaj ogleda u principu da je „Crkva formirana kroz euharistiju”.⁴⁰ Upravo je reforma liturgije bila jedno od najvažnijih ekumenskih dostignuća koncila jer je utjecala na svakodnevnu vjersku praksu milijuna kršćana.⁴¹ Njezinu važnost istaknuo je i drugi „koncilski papa”, Pavao VI., koji je naglasio značenje pravoslavne liturgijske tradicije u Crkvi.⁴² Da to nije bilo samo deklarativno priznanje svjedoče činjenice da je Pavao VI. bio prvi papa koji je nakon gotovo tisuću godina posjetio pravoslavne crkve na istoku i 1964. sastao se s patrijarhom Atenagorom u Jeruzalemu. Istovremeno, bio je prvi papa u povijesti koji je u službenom posjetu u Vatikanu primio anglikanskoga nadbiskupa Canterburyja.

Dekret o ekumenizmu bio je ograničen samo na kršćane i taj pojam nije obuhvaćao čitavo čovječanstvo, ali je pod njegovim utjecajem otvoren put za dijalog s drugim, nekršćanskim vjerima i vjerskim zajednicama. Tako je došlo i do revolucionarne promjene u odnosu Katoličke crkve prema islamu. U koncilskoj konstituciji *Lumen gentium*, donesenoj u studenom 1964., za muslimane je rečeno da „drže vjeru Abrahamovu” i da s kršćanima obožavaju „jednog, milosrdnog Boga”.⁴³ To je bilo prvi put u povijesti otkad je prorok Muhamed utemeljio islam da je jedan koncil Katoličke crkve izrekao pozitiv-

³⁷ *Isto*, 43.

³⁸ O'COLLINS, „Does Vatican II represent continuity or discontinuity”, 786.

³⁹ O'COLLINS, *The Second Vatican Council*, 72.

⁴⁰ CHINNICI, „The Cold War, the Council”, 14-15.

⁴¹ PESCH, *The Ecumenical Potential*, 49.

⁴² LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 295.

⁴³ TURČINOVIĆ, *Drugi vatikanski koncil*, 385.

ne stavove o islamu,⁴⁴ prvi katolički koncil koji je izravno govorio o muslimanima i pozitivno vrednovao njihovu vjeru, obožavanje i nadu u Boga Tvorca.⁴⁵

Predstavnici drugih kršćanskih crkava koji su prisustvovali koncilu prvi put u povijesti imali su poseban status. Prema njima su se katolički prelati odnosili taktično, a Papa im je posvetio posebnu pažnju. To se odrazilo na stav tih crkava prema Katoličkoj u pravcu prihvaćanja ideje o približavanju. Promatrači SPC-a na posljednjem su zasjedanju pozitivno primljeni, posebno od Sekretarijata za veze s ostalim kršćanskim crkvama, kao i francuskih kardinala i biskupa. Neki pripadnici Rimske kurije shvatili su sudjelovanje predstavnika SPC-a na koncilu kao znak promjene odnosa SPC-a prema Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji, osobito imajući u vidu posljedice Drugoga svjetskog rata. Ohrabrujuće je bilo i to što je Katolička crkva u Jugoslaviji u svim biskupijama u siječnju 1966. počela niz godišnjih interkonfesionalnih molitvi i bdjenja za kršćansko jedinstvo.⁴⁶ Kao posljedica uslijedio je „događaj bez presedana u prethodnih hiljadu godina“ kada je u Splitu 25. siječnja 1966. u katoličkoj katedrali održana prva ekumenska katoličko-pravoslavna liturgija i zbližavanje katoličkih Hrvata i pravoslavnih Srba.⁴⁷ No to su bili primjeri na lokalnoj razini, a crkveni velikodostojnici SPC-a uglavnom su vodili rezerviranu politiku.⁴⁸

Akt skidanja anateme iz 1054. pape Pavla VI. i carigradskoga patrijarha Atenagore 1965., bez obzira na to što je naišao na različita tumačenja ostalih pravoslavnih crkava, ocijenjen je kao korak naprijed u ekumenskoj koncepciji Katoličke crkve.⁴⁹ Iako taj akt nije značio kraj raskola i nadilaženje podjela, imao je neprocjenjivu važnost za više od pola stoljeća katoličko-pravoslavnoga ekumenskog dijaloga koji je uslijedio nakon toga.⁵⁰ No neke pravoslavne crkve smatrale su da se radi o jednostranom aktu skidanja anateme jer mu nije prethodila suglasnost svih pravoslavnih crkava, pa su držale da to za njih nije obveza. I u Katoličkoj crkvi postojala su snažna protivljenja ekumenizmu jer su mnogi smatrali da akcija na planu jedinstva može ugroziti vrhovnu vlast i integritet Katoličke crkve.

Jedna od promjena koje je donio ovaj koncil bila je afirmacija pluralističke koncepcije društva i neutralnost Katoličke crkve prema različitim kulturama, ideologijama i društvenim sistemima, kao i započinjanje dijaloga s drugim ideologijama i religijama u okviru ekumenističke politike.⁵¹ To je bio način da se Katolička crkva približi svojim vjerskim i ideološkim protivnicima i u približavanju ostvari svoje ciljeve. To je, na neki način, bilo slično politici detanta

⁴⁴ O'COLLINS, „Does Vatican II represent continuity or discontinuity“, 787.

⁴⁵ O'COLLINS, *The Second Vatican Council*, 83.

⁴⁶ PERICA, *Balkanski idoli*, 98.

⁴⁷ *Isto*, 98-99.

⁴⁸ *Isto*, 101.

⁴⁹ CVRLJE, *Vatikan u suvremenom svijetu*, 153-154.

⁵⁰ LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 295.

⁵¹ NOBILO, „Aktivnost i politika Vatikana“, 201-202.

i konvergencije u odnosima supersila tijekom hladnoga rata. Osnovna strategija toga najvećeg skupa katolika u svijetu podrazumijevala je sljedeće: privlačenje radničke klase i omladine, uspostavljanje kontakata s nekršćanskim crkvama, pronaći *modus vivendi* sa socijalističkim državama i režimima, zatim izlazak Katoličke crkve iz izolacije i njezina pojava na svjetskoj pozornici s određenim akcijama i parolama, borba za mir, protiv rata u Vijetnamu, kritika kapitalizma, podržavanje nekih sindikalnih pokreta, dijalog s ateistima, pravo na drugačije mišljenje.⁵² Katolička crkva na taj način počela je približavanje vjerskim i političkim protivnicima kao i različitim društvenim grupama ne bi li dijalogom i postupnim osvajanjem pozicija nametnula svoju vjeru i politiku. Druga značajka katoličkoga ekumenizma bila je da se kršćanske crkve okupe u jednu ideološku frontu koja bi se suprotstavila širenju i jačanju idejno-političkih stavova suprotnih crkvenoj ideologiji. To se osobito odnosilo na socijalističke režime, odnosno države.

Tako se 60-ih godina pojavio „kršćansko-marksistički dijalog”,⁵³ koji je ubrzo dobio globalne razmjere. U Salzburgu je 1965. održana prva velika međunarodna konferencija posvećena dijalogu između kršćanstva i marksizma.⁵⁴ Svjetski savjet crkava iduće je godine bio domaćin istočnoeuropskim marksističkim intelektualcima na konferenciji u Ženevi. Šezdesete su bile jedinstven period u europskoj povijesti, tijekom kojega je dijalog između religije i socijalizma bio ne samo moguć, nego obostrano potican u širokim razmjerima. Tri enciklike objavljene za trajanja Drugoga vatikanskoga koncila, *Pacem in terris* (1963.), *Ecclesiam suam* (1964.) i *Gaudium et spes* (1965.), označile su otklon Katoličke crkve od rigidnoga antikomunizma i otvorile put dijalogu o društvenim, političkim i vjerskim pitanjima.⁵⁵ Jedan od poteza Svete stolice u tom pravcu bilo je osnivanje Sekretarijata za ateiste (nevjernike) 1965. godine.⁵⁶ Socijalističke države prihvatile su taj dijalog prije svega zbog međunarodnih i političkih razloga. Time su pokušale podići svoj ugled u svijetu jer su dijalogom dokazivale da poštuju slobodu savjesti.⁵⁷ Istovremeno su tom politikom nastojale razbiti unutarcrkveno jedinstvo, lakše identificirati ideološke protivnike i ojačati marksizam. Iako se nisu odrekle represivnih metoda protiv vjerskih zajednica, socijalističke su države tijekom 60-ih više proučavale religiju koju su htjele pobijediti.⁵⁸ Dijalog je služio boljem upoznavanju ideološkoga protivnika. Bilo je i zbližavanja stavova. Tako je 1966. na spomenutoj konferenciji u Ženevi donesena završna izjava u kojoj, među ostalim, stoji da su zajednički interesi kršćanstva i socijalizma „nacionalizacija sredstava za

⁵² CG-DACG-411-RKVP, kut. 31, Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 5. 12. 1973.

⁵³ TÓTH, WEIR, „Religion and Socialism”, 128.

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ *Isto*, 129.

⁵⁶ *Isto*, 130.

⁵⁷ *Isto*, 132.

⁵⁸ *Isto*, 133.

proizvodnju u okviru centralnoga planiranja”.⁵⁹ No to su bili skromni domeći jer je kraj 60-ih pokazao da između crkava i socijalističkih država postoje nepremostive razlike, što je dovelo do slabljenja ekumenističkoga pokreta i krize kršćansko-marksističkoga dijaloga.⁶⁰ Prekretnica je bilo Praško proljeće, odnosno sovjetska intervencija u Čehoslovačkoj 1968. godine. Tada je kršćansko-marksistički dijalog proglašen oblikom liberalizma koji socijalističke države, a osobito Sovjeti, više nisu htjeli tolerirati.⁶¹ Uslijedio je progon zagovornika toga dijaloga, što je označilo njegov neslavan kraj.

No, ni namjere Katoličke crkve nisu bile čisto filantropske. Oštrij kritičari i oni koji su „dublje” analizirali svaku riječ koncilskih dokumenata, pa i Dekreta o ekumenizmu, tvrdili su da je koncil ustvari bio samo vrlo vješt pokušaj Katoličke crkve i Svete Stolice da se ostvari prevlast nad ostalim kršćanskim crkvama i zajednicama. Katolička crkva htjela je preko ekumenskoga pokreta postići jedinstvo kršćana, ali samo tako da njima upravlja nasljednik apostola Petra, odnosno papa i njemu podčinjeni biskupi.⁶² Takvu kritičnost prema ekumenizmu Katoličke crkve u sferi politike izražavala je i jugoslaven-ska, odnosno crnogorska socijalistička vlast. Smatrala je da su ciljevi ekumenizma bili i političke prirode i da je Katolička crkva u Jugoslaviji sredinom 60-ih nastojala nametnuti javnu diskusiju i konfrontaciju stavova kršćanstva i marksizma.⁶³ Tendencija Katoličke crkve bila je da se nametne ostalim vjerskim zajednicama radi stvaranja zajedničke platforme za jedinstveno djelovanje vjerskih zajednica prema državi. Ona je koristila svaku slabost u političkom, kulturnom, ekonomskom i odgojnom djelovanju socijalističke vlasti da utječe na sve sfere društvenoga života i proširi područje vjerskoga djelovanja.

Iako je Katolička crkva nesumnjivo nastojala preko ekumenske politike ostvariti uske vjerske i političke interese, nesporno je i da je ona goste (kršćansku braću) na koncil pozvala na bazi ravnopravnosti te iskreno i srdačno nastojala s njima voditi ekumenski dijalog.⁶⁴ Širom svijeta organizirani su forumi na kojima su predstavnici kršćanskih crkava i zajednica razgovarali o zajedništvu i drugim međusobnim problemima. Iako nije ostvareno kršćansko jedinstvo ni ujedinjenje crkava, nesumnjivo je ekumenski dijalog imao veliki utjecaj na promociju razumijevanja, tolerancije i mira, što je u kontekstu povijesti druge polovine XX. stoljeća imalo golemu društvenu važnost. Politika ekumenizma dala je svoje plodove.⁶⁵ Koncil je bio svjestan da su jedinstvo i ujedinjenje kršćana gotovo nemogući, ali da je ekumenski dijalog nužan u svijetu beskrajnih političkih, ideoloških i teoloških razlika. Papa Ivan Pavao II. rekao je trideset godina nakon održavanja koncila da se Katolička crkva

⁵⁹ *Isto*, 135.

⁶⁰ *Isto*, 136.

⁶¹ *Isto*.

⁶² PESCH, *The Ecumenical Potential*, 43-44.

⁶³ CG-DACG-411-RKVP, kut. 20, Izvještaj o radu Savezne komisije za verska pitanja u 1965. godini, Beograd, 31. 1. 1966.

⁶⁴ PESCH, *The Ecumenical Potential*, 52.

⁶⁵ *Isto*, 55.

objavljivanjem Dekreta o ekumenizmu neopozivo obvezala nastaviti potragu za uspostavljanjem potpunoga i vidljivoga jedinstva među kršćanima.⁶⁶

Zamah ekumenske politike u Crnoj Gori

U crnogorskoj historiografiji nije dovoljno pozornosti posvećeno ekumenističkoj politici Katoličke crkve u Crnoj Gori. Najaktivniji istraživač crkveno-državnih odnosa u Crnoj Gori tijekom XX. stoljeća dr. Zvezdan Folić proučavao je aktivnost Katoličke crkve do kraja 1965., a zenit ekumenističke politike bio je upravo nakon te godine i nakon završetka Drugoga vaticanskoga koncila. Zato je važno analizirati tu politiku i pokazati njezine odlike, domete i ograničenja.

Tradicionalno dobri odnosi Katoličke crkve u Crnoj Gori s SPC-om i Islamskom zajednicom, kao i projugoslavensko držanje velikodostojnika, utjecali su na prihvaćanje nove politike Svete stolice. Nadbiskup barski Aleksandar Tokić i apostolski administrator Kotorske biskupije Gracija Ivanović podržali su ekumenske odluke Drugoga vaticanskoga koncila jer se ta politika oslanjala na tradicionalni međuvjerski dijalog u Crnoj Gori. Nadbiskup Tokić od početka je podržavao novu politiku Svete stolice. Sudjelovao je na posljednjem zasjedanju koncila 1965., a tom je prilikom 14. listopada posjetio jugoslavensko veleposlanstvo u Rimu.⁶⁷ Apostolski administrator Ivanović boravio je 1966. u Rimu i posjetio Pavla VI.⁶⁸ Tvrdio je da Papi nije govorio ni o kakvim problemima svoje biskupije, nego je kao patriot realno tumačio sve stvari i da je njegova želja da s vlastima ima dobar odnos. Zajedno s nadbiskupom Tokićem boravio je u Rimu u srpnju 1968. godine.⁶⁹ Izjavio je da pažljivo prati akcije Pavla VI., da je pratio njegov govor na kardinalskom zboru 24. lipnja i da su ga osobito impresionirale Papine akcije za mir. Ivanović je smatrao da je Pavao VI. prvi papa u novijoj povijesti koji razvija takvu aktivnost i da to ne čini samo iz vjersko-crkvenih razloga.⁷⁰

S obzirom na stavove Tokića i Ivanovića, nije bilo iznenađenje da je od 1965. kler Katoličke crkve u Crnoj Gori intenzivno radio na zbližavanju i ujedinstvenju kršćanskih crkava.⁷¹ Ta je aktivnost bila intenzivna i za trajanja pri-

⁶⁶ LAMB, LEVERING, *The Reception of the Vatican II*, 292.

⁶⁷ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Zabeleška o razgovoru sa barskim nadbiskupom A. Tokićem, Rim, 14. 10. 1965.

⁶⁸ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Zabeleška o razgovoru pomoćnika predsjednika Savezne komisije za verska pitanja sa administratorom Kotorske biskupije msgr. Gracijom Ivanovićem, obavljenom 13. 07. 1966. godine u Saveznoj komisiji za verska pitanja.

⁶⁹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 24, Poslanstvo Vlade SFRJ pri Svetoj Stolici, Informacija o razgovoru izaslanika Vjekoslava Cvrle sa biskupima Tokićem i Ivanovićem, pov. br. 132/68, Rim, 9. 7. 1968.

⁷⁰ *Isto*.

⁷¹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Republički Sekretarijat za unutrašnje poslove SR Crne Gore, Služba državne bezbjednosti – Predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 8. 7. 1965.

prema za Drugi vatikanski koncil i tijekom njegova rada. Predstavници visokoga klera težili su uspostavljanju bliskih odnosa s SPC-om u Crnoj Gori i ispitali kako SPC gleda na ideju o ujedinjenju. Administrator Kotorske biskupije Ivanović nekoliko je puta išao na Cetinje posjetiti pravoslavnoga mitropolita crnogorsko-primorskog Danila Dajkovića i pozivao ga da prisustvuje važnijim crkvenim proslavama u Boki. Barski nadbiskup Tokić, pored osobnih kontakata s Dajkovićem, prilikom jednoga posjeta čuvenom pravoslavnom manastiru Ostrogu upisao je u spomen-knjigu da bi se pravoslavci trebali ujediniti s katolicima pod patronatom Vatikana i pape. Katolički velikodostojnici u propovijedima su isticali potrebu ujedinjenja i zbližavanja dviju konfesija, a neki su katolički svećenici u tome vidjeli politički interes jer su smatrali da će se ujedinjenjem kršćanskih crkava one bolje oduprijeti zajedničkome neprijatelju – komunizmu. Pripadnici nižega klera, uglavnom s područja Boke kotorske, počeli su prisustvovati crkvenim proslavama pravoslavaca, što prije nije bila praksa. Ipak, kontakti radi ispitivanja stava SPC-a u vezi s idejom o ujedinjenju nisu dali očekivani rezultat, što je bilo zapaženo u odlučnom stavu mitropolita Dajkovića, koji je više puta izjavio da do ujedinjenja nikada ne može doći. On je Tokićev posjet Ostrogu u tom cilju nazvao besmislicom. Katolički velikodostojnici radili su na ostvarivanju odluka Drugoga vatikanskoga koncila i bili uporni na polju ekumenizma, a mitropolit Danilo uporno je odbijao njihove prijedloge o ujedinjenju crkava.⁷² I pored toga pripadnici katoličkoga klera nastavili su raditi na tom zadatku novim oblicima djelovanja.

I Sveta stolica posvetila je posebnu pozornost Katoličkoj crkvi u Crnoj Gori i njezinim ekumenskim nastojanjima. To je postalo očito jer je nakon obnove diplomatskih odnosa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i Svete Stolice 1966. u Crnu Goru u svibnju 1967. doputovao izaslanik Svete Stolice pri Vladi SFRJ monsinjor Mario Cagna. Primio ga je predsjednik Izvršnoga vijeća (Vlade) Socijalističke Republike Crne Gore Vidoje Žarković. U Cagninoj delegaciji bili su barski nadbiskup Tokić i jedan svećenik, a uz Žarkovića su bili predsjednik Republičke komisije za vjerska pitanja Velizar Perunović i sekretar Božo S. Martinović. Cagna je u Crnu Goru došao nakon posjeta Ljubljani, Rijeci, Splitu i Dubrovniku. U Crnoj Gori boravio je od 28. svibnja do 1. lipnja, i to u Kotoru, Baru i Titogradu. U Titogradu je odsjeo u zgradi časnih sestara koje su radile u Dječjoj bolnici i u Titogradu su imale svoju kuću. Cagna je u razgovoru sa Žarkovićem istaknuo da je njegova misija u Jugoslaviji sređivanje i produbljivanje odnosa s državom, da je platforma za te odnose mir u svijetu i koegzistencija. Žarković je istaknuo da cijeni napore Crkve, a posebno Pavla VI., na planu mira i borbe protiv rata. Razgovarali su i o izgradnji u Crnoj Gori, o Titogradu i o tome zbog čega je on glavni grad, o prirodnim ljepotama i ostalim geografskim osobitostima Crne Gore. Cagna je izjavio da mu je nadbiskup Tokić rekao da u Crnoj Gori postoje dobri odnosi između države i Crkve, da ga raduje napredak u Republici i da je Katolička crkva spremna u duhovnom pogledu pomoći razvoju i napretku. Nije bilo

⁷² FOLIĆ, *Država i vjerske zajednice*, 464.

riječi ni o jednom konkretnom pitanju iz odnosa države i Crkve. Nakon toga Cagna je posjetio predsjednika Skupštine općine Titograd Branka Lazovića. U Titogradu (na Koniku) posjetio je lokaciju gdje se trebala izgraditi nova katolička crkva.⁷³

Odluke ekumenizma u Barskoj nadbiskupiji

Realizacija ekumenističkih ciljeva nije ovisila samo o nastojanjima biskupa i Svete stolice nego i o unutarnjim prilikama u katoličkim dijecezama u Crnoj Gori. Dok je nadbiskup Tokić težio realizaciji nove politike Svete stolice i prvenstveno novim oblicima širenja vjere i osobito ekumenizma, većina albanskih svećenika u Barskoj nadbiskupiji preokupirala se nacionalizmom. Umjesto da se više posveti realizaciji koncilskih odluka, Tokić je morao rješavati nacionalističke zahtjeve svojih svećenika i popuštati im. Oni su, među ostalim, tražili da se titogradska župa dodijeli svećeniku albanske nacionalnosti, da se imenuju četiri konzulatora u nadbiskupiji iz redova svećenika albanske nacionalnosti, da se iz redova albanskih svećenika imenuje generalni vikar i da se u nadbiskupiji imenuje tajnik iz redova albanskih svećenika.⁷⁴ U suštini, to je bila posljedica i utjecaj ekspanzije albanskoga nacionalnog pokreta s Kosova tijekom 60-ih, koji je ekumenizam i međuvjerski dijalog podredio nacionalnoj homogenizaciji. Taj viševjerski albanski nacionalizam oslanjao se na parolu Pashka Vase, jednoga od osnivača albanskoga nacionalnog pokreta iz XIX. stoljeća, koji je izjavio da je albanstvo jedina religija Albanaca.⁷⁵

Iako je u tom sukobu nadbiskup izgubio, uspio je u veoma važnom zadataku. Organizirao je gradnju nove katoličke crkve Presvetoga Srca Isusova u Titogradu. Taj impozantni objekt sakralne arhitekture otvoren je 29. lipnja 1969. na katolički blagdan sv. Petra i Pavla.⁷⁶ Svečanost je poslužila za demonstriranje ekumenizma. Prema procjenama, svečanosti je prisustvovalo oko 1500 osoba – vjernika i znatiželjnika, uglavnom Albanaca iz okolice Titograda i jednoga broja s područja Bara i Ulcinja. U obredu je sudjelovao crkveni zbor iz Kotora. Na crkvi su bile istaknute tri zastave: jugoslavenska, crnogorska i papinska. Iz crkvene hijerarhije Katoličke crkve otvaranju su prisustvovali: kao domaćin barski nadbiskup i primas srpski Aleksandar Tokić, apostolski delegat i izaslanik Svete Stolice pri Vladi SFRJ Mario Cagna, beogradski nadbiskup Gabrijel Bukatko, predstavnici međunarodne humanitarne katoličke organizacije „Caritas internationalis“, koja je financirala izgradnju crkve, apostolski administrator Kotorske biskupije Gracija Ivanović, brojni svećenici iz Barske nadbiskupije i 20-25 časnih sestara iz Titograda, Kotora i Cetinja.

⁷³ CG-DACG-411-RKVP, kut. 22, Zabilješka o posjeti Predsjedniku Izvršnog vijeća SR Crne Gore Vidoju Žarkoviću, izaslanika Sv. Stolice pri Vladi SFRJ mons. Maria Cagne, Titograd, 1. 6. 1967.

⁷⁴ PAPOVIĆ, „Unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji“, 546.

⁷⁵ KRASNIQI, *The „forbidden fruit“*, 4.

⁷⁶ PAPOVIĆ, „Izgradnja katoličke crkve“, 481.

Svečanosti su prisustvovali i predstavnici SPC-a, mitropolit crnogorsko-primorski Danilo Dajković s dva svećenika i predsjednik Starješinstva Islamske zajednice u Crnoj Gori Hadži hafiz Šukrija ef. Bakalović. Na otvorenju crkve bio je i sekretar Republičke komisije za vjerska pitanja Božo Martinović, predstavnici skupština općina Titograda i Bara te predstavnici izvođača radova – poduzeća „Prvoborac“ i projektanta iz Zagreba.

U obraćanju prisutnima nadbiskup Tokić istaknuo je dobre odnose Crkve i države u Crnoj Gori, a na kraju da novopodignuta crkva nikad neće služiti nikakvu separatizmu ni šovinizmu. U obredu su sudjelovali nadbiskup beogradski dr. Bukatko, nadbiskup barski Tokić i predstavnik „Caritasa“ uz asistenciju 10-12 svećenika. Dio obreda preveden je na albanski jezik. Zapažen je priličan broj vjernika, uglavnom žena, u narodnoj nošnji. Mitropolit crnogorsko-primorski Danilo imao je počasno mjesto u oltaru crkve, neposredno do Papina izaslanika Cagne i nadbiskupa Bukatka. Nakon obreda administrator kotorski Gracija Ivanović održao je religioznu propovijed posvećenu ekumenizmu. Jedan svećenik s Kosova održao je propovijed na albanskom jeziku, a na kraju obreda u crkvi Cagna se obratio na srpsko-hrvatskom jeziku. Naglasio je da crkva u Titogradu treba poslužiti bratstvu crnogorskoga i albanskoga naroda u Crnoj Gori.

Ručak za uglednike organiziran je u hotelu „Podgorica“. Zdravicu je održao mitropolit Danilo, ističući tradicionalnu vjersku toleranciju u Crnoj Gori, koja može poslužiti za primjer ne samo u Crnoj Gori nego i šire. U istom smislu govorio je katolički svećenik iz Kotora don Niko Luković, a besjede su održali i predstavnik Islamske zajednice Hadži hafiz Šukrija ef. Bakalović te predstavnik „Caritasa“. On je govorio na talijanskom i istaknuo zadovoljstvo zbog nazočnosti predstavnika pravoslavaca i muslimana, s posebnim naglaskom na prisutnost predstavnika države. Nadbiskup beogradski dr. Bukatko govorio je u ime Katoličke crkve i naglasio postojanje dobrih odnosa između Crkve i države, posebno u Crnoj Gori. U ime Republičke komisije za vjerska pitanja govorio je sekretar Martinović. Otvaranje crkve na Koniku obilježeno je izjavama o vjerskoj i nacionalnoj toleranciji u Crnoj Gori, o poštovanju i razumijevanju između Crkve i države i porukama u duhu ekumenizma, mira i suradnje. To je bilo u skladu s misionarskim zadacima nove crkve, župe u Titogradu i Barske nadbiskupije da povećaju broj vjernika. Predstavnici Svete Stolice i Katoličke crkve u Crnoj Gori na toj su manifestaciji nastojali pravoslavce zainteresirati za ekumenizam, muslimane za intenzivan međuvjerski dijalog, a prema vlasti su demonstrirali pomirljivu i partnersku politiku. No predstavnici SPC-a i tom su prilikom pokazali da ih katolički ekumenizam ne privlači i da su spremni samo za održavanje i produbljivanje tradicionalno dobrih odnosa između vjerskih zajednica u Crnoj Gori.

Nadbiskup Tokić pažnju je posvetio i novoj politici približavanja Katoličke crkve muslimanima. Kada je 1968. u izaslanstvu SFRJ pri Svetoj Stolicu saznao da je postupak za kanonizaciju blaženoga Nikole Tavelića (prvi hrvatski svetac) pred krajem i da se očekuje njegovo proglašenje svetim, izjavio

je da bi ta kanonizacija mogla izazvati razne probleme i nepovoljne efekte, osobito među muslimanima. Tavelića su ubili muslimani u Jeruzalemu 1391. godine. Tokić je smatrao da bi umjesto Tavelića trebalo raditi na kanonizaciji ispovjednika iz Herceg-Novog Leopolda Mandića jer je on u svakom pogledu bio prihvatljiviji.⁷⁷

Odlike katoličkoga ekumenizma u Kotorskoj biskupiji

Kotorska biskupija u to vrijeme, za razliku od Barske nadbiskupije, nije imala izraženijih problema s nacionalizmom i bila je zakupljena ekumenizmom.⁷⁸ Svećenici biskupije smatrali su da je Boka kotorska, zbog tradicionalnoga prijateljstva pravoslavaca i katolika, pogodna za zajedničko djelovanje obiju crkvi. U jednom pismu koje su 1965. svećenici Kotorske biskupije uputili Svetoj stolici nabrojene su specifičnosti Kotorske biskupije: naviknuta je imati domaćega biskupa, nalazi se na granici između pravoslavlja i katoličanstva, u kraju tradicionalne vjerske snošljivosti koju je trebalo i dalje njegovati.⁷⁹ Biskupija je uspjela omasoviti posjete vjerskim proslavama, kojima su prisustvovali i pravoslavni vjernici. Broj krizmanja djece i broj učenika koji su pohađali vjeronauk također je znatno porastao. Među krizmanom djecom 1967., kao i među učenicima koji su pohađali vjeronauk, bio je i dio djece iz pravoslavnih obitelji. Općenito je u drugoj polovini 60-ih aktivnost Kotorske biskupije na području Boke bila usmjerena na zbližavanje kršćanskih crkava, što je bilo u skladu s odlukama Drugoga vatikanskoga koncila, razvijanje ekumenizma i borbu protiv ateizma.⁸⁰ Tome je pogodovala činjenica da je vjerska tolerancija na području Boke kotorske u tom periodu bila na visini.⁸¹ Zato je svim vjerskim manifestacijama i jubilejima dan ekumenistički crkveno-vjerski karakter. Riječ je o proslavi 800. godišnjice katedrale sv. Tripuna (1963.), tradicionalnoj proslavi Gospe od Škrpjela, obilježavanju 400 godina od smrti blažene Ozane (1965.) i 30. godišnjice smrti kotorskoga biskupa Frana Uccellinija (1967.).

Upotreba jubileja blažene Ozane u promociji ekumenizma

Ekumenska nastojanja Kotorske biskupije u cilju zbližavanja i ujedinjenja kršćanskih crkava bila su najizraženija tijekom manifestacije i obreda veza-

⁷⁷ CG-DACG-411-RKVP, kut. 24, Poslanstvo Vlade SFRJ pri Svetoj Stolici, Informacija o razgovoru izaslanika V. Cvrle sa biskupima Tokićem i Ivanovićem, pov. br. 132/68, Rim, 9. 7. 1968.

⁷⁸ CG-DACG-411-RKVP, kut. 22, Sekretarijat za unutrašnje poslove SR Crne Gore – Služba državne bezbjednosti, Djelatnost klera u Crnoj Gori 1967, Titograd, 28. 10. 1967.

⁷⁹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Informacija o predstavi sveštenika Kotorske biskupije Vatikanu da se Gracija Ivanović imenuje biskupom, Titograd, 28. 9. 1965.

⁸⁰ CG-DACG-411-RKVP, kut. 23, Informacija o aktivnosti vjerskih zajednica u Crnoj Gori.

⁸¹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 27, Odnosi sa Katoličkom crkvom, Titograd, 28. 1. 1970.

nih za 400. godišnjicu smrti blažene Ozane Kotorske (1493. – 1565.), podrijetlom Crnogorke pravoslavne vjere, rođene kao Katarina Kosić, iz sela Relezi u Lješanskoj nahiji blizu Cetinja.⁸² Navodno je djetinjstvo provela u rodnome mjestu, a zatim se preselila u Kotor, gdje se služeći kod bogatijih obitelji razočarala u svoj život i prešla na katoličku vjeru, a zatim se zaredila.⁸³ Ona je bila idealan primjer za novu ekumensku politiku jer je s pravoslavlja prešla na katoličanstvo. Sve vjerske manifestacije na području Kotorske biskupije od travnja 1965. bile su vezane za blagdan blažene Ozane. Prije početka glavne proslave misionari (dva franjevca i dva dominikanca) održavali su propovijedi po svim župama biskupije. Da bi proslava imala svečaniji karakter, franjevci su u svakoj župi ostali po tri dana. Među njima je bio i poznati propovjednik Bono Zec, koji je i u doba Kraljevine Jugoslavije održavao propovijedi širom Boke.

Glavna svečanost počela je 26. travnja u crkvi blažene Ozane, gdje je administrator Ivanović održao misu. Iste je noći njezin sarkofag prenesen u crkvu Gospe od Škrpjela jer je ta crkva bila poznatija i da bi se osigurala što veća prisutnost vjernika. Tom je prilikom Ivanović održao glavnu propovijed. Pred oko 400 vjernika, među kojima je bilo 50 đaka i omladinaca, svim svećenicima i 70 časnih sestara s područja biskupije, u nazočnosti barskoga nadbiskupa Tokića i dijela svećenika Dubrovačke biskupije, govoreći o životnom putu blažene Ozane, pozvao je prisutne da slijede njezin put i očuvaju ideale kojima je Ozana posvetila svoj život. Zatim je 27. travnja nadbiskup Tokić, s obzirom na to da je Ozana bila s područja njegove nadbiskupije, obavio čin posvećenja.

Povodom toga blagdana papa Pavao VI. uputio je preko državnoga tajnika kardinala Amleta G. Cicognanija osobnu poruku administratoru Ivanoviću. Papa se duhovno pridružio jubilarnim svečanostima i istaknuo svoje čvrsto uvjerenje da će svećenstvo i vjernici crpiti iz te proslave primjer i pobudu za sve dublji kršćanski život. Istaknuo je Ozanin neprolazni značaj i da je ona uzor snage novoga naraštaja. Na poseban način iznio je da je njezina misija bila zbližavanje i ujedinjenje kršćanstva. Papa se s očinskim osjećajem obratio svećenstvu i vjernicima Kotorske biskupije da po primjeru te dominikanske djevice čuvaju svetu baštinu otaca i praotaca i da vjeru neprestano obogaćuju kršćanskim vrijednostima.

U danima proslave svećenik don Niko Luković iz Kotora objavio je knjigu *Blažena Ozana Kotorka*. Knjiga je posvećena „jedinstvu crkava, miru, ljubavi i bratstvu našeg naroda“. Ovu manifestaciju pratio je svećenik Živko Kustić, reporter *Glasa Koncila* iz Zagreba, koji je o značenju i tijeku proslave objavio

⁸² CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Republički Sekretarijat za unutrašnje poslove SR Crne Gore – Služba državne bezbjednosti – Predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 8. 7. 1965.

⁸³ Ozana je prva južnoslavenska svetica u Katoličkoj crkvi. Nakon dolaska u Kotor oko 1500. bila je služavka kod kotorskoga plemića Aleksandra Buće. Trećem redu sv. Dominika prišla je 1515. godine. Uzor u vjerskom djelovanju bila joj je blažena Ozana iz Mantove, po kojoj je uzela svoje novo ime. Uz crkvu sv. Pavla osnovala je samostan dominikanskih časnih sestara. Zbog podvižničkih vrlina i čudotvorstva nakon smrti papa Pio XII. dopustio je 1927. javno i crkveno štovanje blažene Ozane. Vidi: „Blažena, Ozana“.

opširnu reportažu u najtiražnijem listu Katoličke crkve u Jugoslaviji. Na glavnoj proslavi bio je i manji broj pravoslavnih vjernika iz Kotora, među kojima i arhijerejski namjesnik Bogoboj Milošević, direktor Državnoga arhiva Slavko Mijušković i odvjetnik Borivoje Baldić. Nadbiskup Tokić i administrator Ivanović izrazili su zabrinutost što na proslavu nije došao mitropolit Dajković, ili njegov zamjenik, i što nije poslao pismenu obavijest. Dajković i neki arhijerejski namjesnici nisu čestitali uskrсне blagdane katoličkim velikodostojnicima, što je prije bilo uobičajeno. To je protumačeno kao posredan odgovor SPC-a u vezi s idejama Drugoga vatikanskoga koncila o ujedinjenju kršćanskih crkava. Davanje tolike važnosti blagdanu blažene Ozane, koja je prije zaređenja bila pravoslavne vjere, bilo je u skladu s aktivnostima Katoličke crkve da radi na zbližavanju i ujedinjenju kršćanskih crkava, ali ni to nije privuklo pravoslavce da se dvije crkve približe.

Biskup Frano Uccellini kao primjer ekumenizma

Kotorska je biskupija u ekumenskoj politici koristila jugoslavensku orijentaciju nekadašnjega kotorskoga biskupa Frana Uccellinija Tice, koji je dužnost biskupa obavljao od 1895. do 1937. godine.⁸⁴ U vrijeme njegova upravljanja biskupijom stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslavija), koju je Uccellini, kao i Biskupski ordinarijat, iskreno podržao.⁸⁵

Administrator Ivanović afirmirao je Uccellinijevo jugoslavenstvo i htio je njegovu ljetnu rezidenciju na Otoku Gospe od Milosti kod Tivta pretvoriti u odmaralište za katoličke i pravoslavne svećenike.⁸⁶ Ta zgrada bila je Uccellinijeva zadužbina, a Uccellini je bio i začetnik ideje da se tu okupljaju svećenici obiju konfesija. Osim po jugoslavenstvu Uccellini je bio poznat i po zalaganju za ljubav i bratstvo među nacijama u Boki. S talijanskoga jezika preveo je Danteovu *Božanstvenu komediju* i u predgovoru napisao posvetu „bratstvu istojezične braće Srba i Hrvata”. No Komisija za nacionalizaciju Izvršnoga vijeća Crne Gore nacionalizirala je 1960. Otok Gospe od Milosti, koji je do tada pripadao Kotorskoj biskupiji. Nacionalizacija je obuhvatila i Uccellinijevu stambenu zgradu površine 661,28 m², a izvan nacionalizacije ostala je samo crkva na otoku. Kotorska biskupija nekoliko se puta žalila na tu odluku, ali žalbu su odbili nadležni republički i na kraju savezni organi. U srpnju 1966. administrator Ivanović u Beogradu je razgovarao s predstavnicima Savezne komisije za vjerska pitanja da bi isposlovaio denacionalizaciju Uccellinijeve ljetne rezi-

⁸⁴ Frano Uccellini Tice (Lopud, Dubrovnik, 1847. – Kotor, 1937.) zaređen je za svećenika 1871. godine. Bio je rektor Bogoslovije u Zadru. Za apostolskoga administratora Kotorske biskupije postavljen 1894., a za biskupa 1895. godine. Protuaustrijski orijentiran, pobornik jugoslavenskoga ujedinjenja, zagovornik tolerancije, sloge i narodnoga jedinstva. Član jugoslavenskoga Sokola i nosilac više jugoslavenskih odlikovanja. Vidi: „Učellini, Frano”.

⁸⁵ FOLIĆ, *Vjerske zajednice u Crnoj Gori*, 19.

⁸⁶ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Ostrvo „Gospe od Milosrđa” kod Tivta, Titograd, veljača 1967.

dencije.⁸⁷ On je i pri Republičkoj komisiji za vjerska pitanja 1966. inzistirao i podnosio zahtjeve da se otok denacionalizira.⁸⁸ Administrator je ponovio da mu je namjera ostvariti zamisao bivšega biskupa Uccellinija da otok služi za odmor katoličkih i pravoslavnih svećenika u cilju ekumenizma: „Uputio bi se poziv pravoslavnim svećenicima da provedu svoj odmor na otoku zajedno sa katoličkim i da razgovaraju o jedinstvu crkve i o ljubavi i bratstvu među našim narodima.” No to je bilo neuspješno jer vlast nije prihvatila zahtjev za denacionalizaciju.

Ipak, Kotorska biskupija pronašla je druge načine da Uccellinijevo vjersko i nacionalno nasljeđe upotrijebi za realizaciju ekumenističkih nastojanja. Radio Vatikan dao je u emisiji 23. siječnja 1967. veliki publicitet biskupu Uccelliniju povodom obilježavanja 30 godina od njegove smrti, a Kotorska biskupija organizirala je manifestaciju posvećenu tridesetogodišnjici smrti toga velikana Kotorske biskupije. Manifestacija je u bila u duhu ekumenskih poruka Drugoga vatikanskoga koncila. Kotorska biskupija održala ju je u katedrali sv. Tripuna 1. lipnja 1967. godine. Svečana komemoracija održana je u 19 sati sa sljedećim programom: molitva Majci Božjoj iz XXXIII. pjevanja „Raja” Danteove *Divne glume* (prijevod biskupa Uccellinija, zbornica recitacija uz pratnju orgulja), a potom uvodna riječ mons. Gracije Ivanovića. Don Niko Luković govorio je o životu i radu biskupa Uccellinija, a na kraju je pjevački zbor katedrale pod dirigentom Antunom Homenom izveo Psalm 50 „Smiluj se”. Crkvenom su obredu ispred Republike Crne Gore prisustvovali član Komisije za vjerska pitanja Vlado Marković i predstavnik Skupštine općine Kotor. Na svečanosti nije bilo pravoslavnih svećenika, ali je bio predsjednik Starješinstva Islamske zajednice Hadži hafiz Šukrija Bakalović s imamom iz Bara.

Ivanović je iskoristio tu priliku da u analizi Uccellinijeva rada promovira ekumenizam i uopće novu politiku Katoličke crkve. U govoru je istaknuo dva razloga zbog kojih je biskup Uccellini važan. Prvi je bio taj što je bio prvi prevodilac Danteova djela *Divina Commedia* u Južnih Slavena.⁸⁹ Taj je prijevod Uccellinija učinio poznatim izvan granica Jugoslavije i bio je jedinstven prilog u izučavanju i upoznavanju Danteova pjesničkoga stvaralaštva i misli. O prijevodu se pisalo u stranoj literaturi i to ga je učinilo poznatim među danteolozima jer je Uccellini u tom djelu pokazao veliku erudiciju i dao stvaran doprinos svjetskoj danteologiji i kulturi.

To je bila komponenta svjetskoga značaja biskupa Uccellinija, a nacionalna komponenta bila je iskazana u Uccellinijevoj posveti u tom prijevodu. Kao pristaša Strossmayerove nacionalne orijentacije, u predgovoru je napisao da svoje djelo posvećuje slozi i ljubavi Hrvata i Srba, jednokrvene istojezične

⁸⁷ CG-DACG-411-RKVP, kut. 19, Zabeleška o razgovoru pomoćnika predsjednika Savezne komisije za verska pitanja sa administratorom Kotorske biskupije msgr. Gracijom Ivanovićem, obavljenom 13. 07. 1966. godine u Saveznoj komisiji za verska pitanja.

⁸⁸ CG-DACG-411-RKVP, kut. 20, Pastoralni turizam u SR Crnoj Gori, Sjednica Republičke komisije za vjerska pitanja SR Crne Gore, Titograd, 29. 4. 1966.

⁸⁹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 22, Govor Don Gracije Ivanovića u Kotoru povodom 30-godišnjice smrti biskupa Frana Učelinija, Kotor, 1. 6. 1967.

braće. Gracija Ivanović istaknuo je da je od tada do kraja Uccellini ostao dosljedan svojoj misli i da je za nju podnio dosta teških žrtava te da u tim osobitostima Uccellinijeve povijesne veličine treba tražiti funkcionalnost njegovih stavova za budućnost. Zbog toga je Ivanović poručio da je cilj njegove uvodne riječi govoriti o pojavi Uccellinija s aspekta univerzalizma Crkve. Posebnu je pozornost posvetio analizi Uccellinija kao jugoslavenskoga nacionalnog borca i tome kako taj nacionalizam može ići u prilog Katoličkoj crkvi. Iznio je da je Uccellini na početku bio potpuno na strani hrvatskoga nacionalizma tijekom borbe u Dalmaciji protiv talijanskoga nacionalizma i iredente. Dok je u Zadru bio profesor teologije, kao i u vrijeme rada u drugim krajevima Dalmacije, postojalo je uvjerenje da je Uccellini hrvatski ekstremist. No nakon uspješno završene borbe protiv talijanske iredente Uccellini je, po Ivanovićevim tvrdnjama, u mirnijoj atmosferi nastavio diferencirati stavove o nacionalnoj ideologiji i tada su na njega utjecali ilirski pokret te biskup Josip Juraj Strossmayer. Potom, hrvatska književnost iz toga vremena imala je zapaženo blagonaklon odnos prema Srbima, što se očitavalo kod Ivana Mažuranića, Petra Preradovića i Augusta Šenoe. Ti velikani hrvatske književnosti utjecali su na jačanje jugoslavenske svijesti kod Uccellinija, koji se povučeno na Otok Gospe od Milosti u Tivatskom zaljevu, gdje je najradije boravio, sve više posvećivao širemu nacionalnom gledanju. Tako je, smatrao je Ivanović, nastala Uccellinijeva posveta jedinstvu Hrvata i Srba, odnosno njegova jugoslavenska ideologija. Uccellini joj se potpuno i beskompromisno posvetio i bile su poznate njegove javne projugoslavenske izjave, oštri nastupi, žrtve i borbe.

Uccellini je jugoslavenstvu dao širi značaj jer je u analizi XXVIII. pjevanja Danteova „Pakla“, u dijelu koji se odnosi na proroka Muhameda i njegova zeta Aliju, dao komentar koji je smatran pruženom rukom suradnje muslimanima. Taj segment Uccellinijeva nasljeđa Ivanović je vješto iskoristio u novoj politici približavanja Katoličke crkve muslimanima. To je bilo sračunato za tu priliku jer je među slušaocima Ivanovićeva govora bio i predsjednik Starješinstva Islamske zajednice u Crnoj Gori Šukrija Bakalović. Ivanović je tvrdio da je Uccellini tako pokazao univerzalnu prirodu svoje duše, da je u tom komentaru pokazao kršćansku širinu i tražio da se s osjećajem kršćanske pravičnosti razmotre okolnosti koje su vladale u arapskom svijetu prije pojave proroka Muhameda. Uccellinijev komentar ustvari je bio poziv na razumijevanje pojave islama, koji je u moralnu krizu arapskoga društva donio napredak u pravcu ideala koje propovijeda i kršćanstvo.

Ivanović je rekao da nijedan nacionalizam ne odgovara Katoličkoj crkvi jer Crkva mora ostati dosljedna univerzalnom programu i težiti svijetu koji neće poznavati granice. Istaknuo je da cilj Crkve treba biti „Univerzalna crkva u univerzalnom društvu“ i da se tako ostvaruje misao svih predvodnika kršćanske misli, počevši od sv. Augustina pa do Vladimira Solovjeva i velikih mislilaca „Crkve naših dana“. Tvrdio je da zbog te misli Crkva nikad u povijesti nije imala svoje vrijeme i da treba ispraviti mišljenja koja su Crkvu poistovjećivala s nekim prošlim sistemom. Ivanović je izjavio: „Mi smo univerzalci. Vjerujemo da dolazi dan koji će donijeti univerzalizam svijetu i taj će

dan značiti naše vrijeme i naš sistem. Dotle se probijamo kroz oblike društva ne vezujući se uz te oblike, ali tražeći čovjeka.” Kazao je da je to strategija i glavna politika Katoličke crkve, a da je taktiziranje koje je Crkva učinila u svojem hodu tijekom povijesti mnoge navelo na pomisao da se ona poistovjetila s nekim određenim vremenom ili sistemom.

Ivanović je tako pokušavao opravdati negativne posljedice svih političkih odluka Katoličke crkve u povijesti. Tvrdio je da je ta taktika podrazumijevala da je Crkva morala imati kontakt s čovjekom bez obzira na političke sisteme, i da je to radila i u okvirima najsureovijih nacionalizama. Očito je tako pravdao brojne kompromitirajuće primjere aktivnosti Katoličke crkve u fašizmu i nacizmu. Ivanović je opravdavao Crkvu i rekao da se ona mogla u tim sistemima povući i da bi tako pred očima svijeta imala bolji ugled, ali bi tada iznevjerila svoju pastirsku dužnost. No nije sporio da je u Crkvi bilo onih koji su se predali tom vremenu i rekao je da se tome ne treba čuditi jer Crkva ima ljudski element, koji je podložan takvim događanjima. Ivanović je izjavio da sve ideologije prolaze kroz povijest s istim križem, koji kao i svaki ima dva kraka: jedan se zove vanjska borba, a drugi unutarnja drama. Smatrao je da je Crkva imala i još uvijek ima svoju unutarnju dramu, koja zna poprimiti vrlo teške oblike, ali da to nikada nije moglo promijeniti suštinu Crkve, i da je ona uvijek kada se rušilo staro, a počinjalo novo vrijeme opet nastupala s teškim zadatkom da srcem i svojski traži čovjeka. Pritom je nastojala držati distancu od vremena u kojem živi čovjek, pa makar to vrijeme i sistem pružali Crkvi sve povoljnosti u svakom pogledu, a ne samo u univerzalizmu. Ivanović je smatrao da na taj način treba promatrati povijesni hod Crkve. U svjetlu univerzalizma i takva povijesnoga hoda Katoličke crkve Ivanović je govorio o biskupu Uccelliniju.

Ivanović je tvrdio da se baš u tome ogleda važnost Uccellinijeve misli za budućnost jer su te riječi upravo u Uccellinijevu duhu bile formulirane od Drugoga vatikanskoga koncila i da je to ustvari rječnik pape Pavla VI. Ivanović je rekao da rječnik Pavla VI. u sebi prenosi Uccellinijeve riječi i da se radi o potresnoj asocijaciji. Tako je Ivanović Uccellinija predstavio kao preteču Drugoga vatikanskoga koncila i za njegove stavove izjavio: „Toliko su te riječi suvremene.” Tvrdio je da je Uccellini, i pored jugoslavenskoga nacionalizma, dobro razumio da je glavni cilj Crkve univerzalizam i da je to propovijedao čak pedeset godina prije Drugoga vatikanskoga koncila. Po Ivanoviću, Uccellini je imao univerzalističke stavove i prema ostalim kršćanskim crkvama, suvremena teologija daje mu za pravo, u svojem je vremenu zbog tih stavova bio kritiziran i napadan, ali nije odustao od svojih ideja. Zaključio je da je Uccellini do tih stavova došao više zahvaljujući intuiciji nego misli i da je do genijalnih stavova došao prije svega zahvaljujući svojoj čistoj i pravednoj duši. Tako je za Uccellinija tvrdio da je bio više prorok i svetac nego biskup i za njega kazao: „Bio je veći čovjek nego mislilac.” Izjavio je da je Uccellinijev nacionalizam služio da se poboljša čovjek i da je tako ispunjavao osnovni cilj Crkve. Zato je Ivanović zaključio da Uccellini predstavlja veliki doprinos kršćanskom univerzalizmu, da je ostvarenje toga univerzalizma u čovječanstvu još daleko, ali da se u suvremenoj misli to nastojanje Crkve mnogo više razu-

mije nego u Uccellinijevo doba. Ivanović je Uccellinija predstavio kao preteču suvremenoga univerzalizma Katoličke crkve i istaknuo da je to njegova glavna zasluga. Tako je Ivanović manicom vještoga katoličkog propagatora spojio Uccellinijevo djelo i život s odlukama Drugoga vatikanskoga koncila i naveo da će na taj način Crkva ostvariti svoj cilj: „U takvom jednom ostvarenju naći će univerzalna Crkva ono svoje vrijeme i onaj svoj sistem. I ne samo ona, nego i sve druge pozitivne ideologije svijeta. Crkva uviđa, danas više nego ikada, da treba skupa s tim ideologijama pripravljeti čas, kada će svanuti svijetu tako veliki svečovječanski dan u kojem će se čovjek zvati samo čovjek. I neće se samo zvati čovjek, nego će i biti čovjek.” Taj Ivanovićev govor sinteza je ekumenističke politike Katoličke crkve u Crnoj Gori. U njemu se uočava vještina povezivanja pogodnoga povijesnog nasljeđa s odlukama Drugoga vatikanskoga koncila, a osobito s ekumenizmom. U suštini, Ivanovićeva propovijed poručila je da se sva politika Katoličke crkve ustremila k stvaranju univerzalne Crkve koja će izbrisati identitetske podjele među ljudima i da će se tako ostvariti najveći ideal katoličanstva: jedna Crkva za cijelo čovječanstvo.

Život i smrt don Nika Lukovića u funkciji ekumenizma

I proslava 80. rođendana najuglednijega svećenika Kotorske biskupije don Nika Lukovića bila je u duhu ekumenističke i jugoslavenske politike Kotorske biskupije 1967. godine. Luković je jednak ugled i važnost imao u Crkvi i kod vlasti. Bio je katolički svećenik kojega je crnogorska vlast najviše cijenila u Kotorskoj biskupiji, i to zbog njegove ratne suradnje s partizanskim pokretom, poslijeratne suradnje s Komunističkom partijom Jugoslavije i zbog podržavanja političkih ideja socijalističke vlasti.

Luković je u prosincu 1944. izabran za katoličkoga predstavnika u Vjerskoj komisiji pri vrhovnom organu partizanske vlasti u Crnoj Gori – Crnogorskoj antifašističkoj skupštini narodnog oslobođenja (CASNO).⁹⁰ Tada je postao i član Okružnoga odbora Narodne fronte u Kotoru, odnosno pridružio se političkoj organizaciji kojom je upravljala Komunistička partija Jugoslavije. Luković je isticao da su „Front i narod isto”.⁹¹ Kao pripadnik Narodne fronte izabran je za poslanika u Skupštini Narodne Republike Crne Gore 1946. i 1950. godine. To ga je udaljilo od vrha Katoličke crkve u Crnoj Gori. Dok je apostolski administrator Kotorske biskupije don Gracija Ivanović 1953. imao primjedbe na Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, prvi takve vrste u socijalističkoj Jugoslaviji, Luković je za taj zakon izjavio da je izraz „demokratskog zakonodavstva” i „najbolji odgovor svima onima koji zlonamjerno šire glasine da se u našoj zemlji progoni religija”.⁹² Iako je postao pripadnik i propagator socijalističke vlasti, Luković se brinuo i o interesima Crkve. Povla-

⁹⁰ FOLIĆ, *Država i vjerske zajednice*, 105.

⁹¹ *Isto*, 217.

⁹² *Isto*, 166.

šteni položaj u socijalističkom režimu koristio je i da pomogne svećenicima Kotorske biskupije. Tako je na sjednici Vjerske komisije 1945. argumentirano tvrdio da se katolički kler tijekom rata držao primjereno i time presudno utjecao na to da je većina svećenika ostala u svojim župama.⁹³ Borio se i za poboljšanje materijalnoga položaja katoličkoga svećenstva. Sudjelovao je u stvaranju Udruženja katoličkih svećenika Crne Gore, ali je vrh Katoličke crkve smatrao da je glavni cilj toga udruženja da se svećenici udalje od svojih biskupa i podvrgnu izravnoj kontroli državne vlasti. Zato je Katolička crkva u Jugoslaviji 1952. izdala deklaraciju *Non licet*, kojom je zabranjeno osnivanje svećeničkih udruženja.⁹⁴ No 16 katoličkih svećenika, među kojima je bio i Luković, osnovalo je u lipnju 1953. Udruženje katoličkih svećenika Crne Gore u Kotoru. Ciljevi udruženja, pored ostalog, bili su odgajanje i poučavanje vjernika u duhu mira, ljubavi i sloge među ljudima, učvršćivanje vjerske snošljivosti i suradnja s državnim vlastima na platformi očuvanja i učvršćivanja tekovina Narodnooslobodilačke borbe.⁹⁵ Udruženje je bilo pasivno i samo je don Niko Luković uz još jednoga svećenika bio aktivan u realizaciji njegovih ciljeva.⁹⁶ To je Lukovića približilo državnim vlastima, a nije negativno utjecalo na njegov položaj u Katoličkoj crkvi. On je na bazi osobnoga ugleda i popularnosti prihvaćen od vlasti, Crkve i vjernika.

Luković je bio i istaknuti intelektualac, poznati istraživač i poznavalac povijesti Boke kotorske.⁹⁷ Zato je povodom 80. rođendana 21. ožujka 1967. odlikovan Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom za zasluge na kulturnom, znanstvenom i društvenom polju.⁹⁸ Prethodno je odlikovan Ordenom bratstva i jedinstva I. reda. Povodom toga događaja Skupština općine Kotor priredila je svečanost, kojoj su pored Lukovića prisustvovali apostolski administrator Kotorske biskupije Gracija Ivanović i predstavnik Pravoslavne crkve Bogoboj Milošević. Na svečanosti su bili i član Izvršnoga vijeća Crne Gore i predsjednik Republičke komisije za vjerska pitanja Vlado Stijepović, sekretar Komisije Božo Martinović, predsjednik Skupštine općine Kotor, predsjednik Socijalističkoga saveza radnog naroda (SSRN) Kotora Branko Seferović, sekretar Općinskoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije Mirčeta Jakić i društveni i javni radnici Kotora. Odlikovanje je uručio predsjednik Komisije Vlado Stijepović i tom prilikom zahvalio Lukoviću za sve učinjeno u kulturnom, znanstvenom i društvenom radu. Lukovića su posebno pozdravili

⁹³ *Isto*, 230.

⁹⁴ *Isto*, 219.

⁹⁵ *Isto*.

⁹⁶ *Isto*, 223.

⁹⁷ Niko Luković (Prčanj, 1887. – Prčanj, 1970.) od 1910. bio je župnik u rodnome mjestu. Kateheta Nautičke škole u Kotoru i kanonik Stolnoga kaptola u Kotorskoj biskupiji. Autor je više radova iz povijesti, pomorstva i hagiografije Boke kotorske. Bio je član Društva istoričara Crne Gore i suradnik Istorijškoga instituta Crne Gore. Jedan od osnivača Pomorskoga muzeja u Kotoru. Bio je poštovalac i mecena umjetnosti, a isticao se i kao veliki poštovalac Petra II. Petrovića Njegoša. Vidi: „Luković, Niko“.

⁹⁸ CG-DACG-411-RKVP, kut. 21, Zabilješka povodom predaje odlikovanja Don Niku Lukoviću iz Prčanja, Titograd, 21. 3. 1967.

predsjednik Skupštine općine Kotor, predstavnik SPC-a i drugi gosti. Luković je bio dirnut tom pažnjom i istaknuo je da će nastaviti raditi na planu dobrih odnosa države i Crkve te da je taj put već odavno trasiran.

Administrator Ivanović iskoristio je priliku da Lukoviću čestita rođendan u ime Kotorske biskupije i čitave Katoličke crkve. Rekao je da se Luković u svojem radu pridržavao puta Katoličke crkve, posebno u novim uvjetima njezinih univerzalnih nastojanja, i da je uvijek rodoljubivo i patriotski širio jugoslavenstvu misao gdje god je došao i radio. Ivanović je govorio u duhu rodoljublja i patriotizma, isticao je jugoslavenstvo, vjersku i nacionalnu toleranciju. Na kraju obraćanja izjavio je da su i Crkva i vjernici prije možda imali izvjesnih sumnji u Lukovića zbog njegove aktivnosti na društvenom polju, ali je dodao da se Crkva uvjerila da je bio na pravom putu i da su to potvrdile odluke Drugoga vatikanskoga koncila, pa taj put treba nastaviti. Na kraju je darovao Lukoviću svoju sliku na kojoj je s papom Pavlom VI. prilikom posjeta Ivanovića Vatikanu. Potom je organiziran ručak u samostanu u Prčanju, gdje je boravio don Niko Luković. Tijekom ručka pročitani su telegrami s čestitkama predsjednika Skupštine Crne Gore Andrije Mugoše, predsjednika Izvršnoga vijeća Mijuška Šibalića i predsjednika Centralnoga komiteta Saveza komunista Crne Gore Đoka Pajkovića. Ta je proslava imala veće ekumenističko značenje od one posvećene biskupu Uccelliniju jer se u nju s najviše razine uključila i crnogorska vlast. Tako je proslava Lukovićeve rođendana bila idilična manifestacija suradnje Katoličke crkve s drugim vjerskim zajednicama i socijalističkim vlastima, što je bio pravi primjer realizacije odluka Drugoga vatikanskoga koncila. Vlast je bila zadovoljna zbog partnerskoga odnosa Katoličke crkve i njezina miroljubivoga i projugoslavenkoga držanja, a Katolička crkva bila je zadovoljna zbog prilike da na taj način širi svoj vjerski i društveni utjecaj.

Slična je politika manifestirana i kada je u veljači 1970. u Kotoru umro don Niko Luković. Vijest o njegovoj smrti objavili su televizija, radio i tisak, a u Kotoru su izdane četiri osmrtnice: obiteljska, Biskupskoga ordinarijata, Općinske konferencije SSRN-a i kulturnih institucija Kotora/Boke.⁹⁹ Formiran je Odbor za sahranu u kojem su bili istaknuti predstavnici republičke vlasti: Dobroslav Čulafić, Vojin Jauković, dr. Mijat Šuković, dr. Đoko Pejović, Jovan Vujadinović, Jovanka Brinić, predsjednik Općine Kotor i predsjednik SSRN-a Kotor. Delegacija Odbora posjetila je administratora Ivanovića u Dobroti i izjavila mu sućut. Sahrana je obavljena na groblju u Prčanju. Obred su vodila tri svećenika uz asistenciju brojnih drugih katoličkih svećenika, časnih sestara i crkvenoga zbora. Pogrebu je prisustvovalo više pravoslavnih svećenika i predsjednik Starješinstva Islamske zajednice Šukrija Bakalović, veliki broj građana Boke, Cetinja i Titograda, kao i predsjednik i potpredsjednik Skupštine Crne Gore Vidoje Žarković i Vojin Jauković. Održano je devet govora: najprije je govorio predsjednik Općinske konferencije SSRN-a Kotor, zatim Dobroslav Čulafić u ime Republike Crne Gore i Republičke kon-

⁹⁹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 27, Zabilježka povodom smrti Don Nika Lukovića, katoličkog sveštenika iz Prčanja, Kotor, 17. 2. 1970.

ferencije SSRN-a Crne Gore, dr. Slavko Mijušković u ime Pomorskoga muzeja, Bokeljske mornarice i kulturnih ustanova Kotora, dr. Niko Martinović ispred republičkih kulturnih institucija, akademik prof. dr. Vlado Brajković u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Administrator Ivanović govorio je u crkvi za vrijeme svećeničkoga obreda, a zatim i pravoslavni svećenik Marko Radulović iz Risna. Govornici su istaknuli mnoge vrline i zasluge don Nika Lukovića. Ivanović je rekao da je don Niko mogao biti profesor na bilo kojoj fakultetskoj katedri u zemlji. U povorci su sudjelovali muzika, svećenstvo i građani. Pored odra je bila počasna straža Bokeljske mornarice u starim uniformama. Odmah nakon ispraćaja Odbor za sahranu održao je u samostanu sastanak na kojem je prihvaćen zaključak da se Skupštini općine Kotor i Biskupskom ordinarijatu predloži da se kuća u kojoj je don Niko živio proglasi memorijalnim muzejom sa svom njegovom ostavštinom, da se jednoj ulici ili kulturnoj ustanovi, domu, školi ili sl. dade ime don Nika i da mu se podigne nadgrobni spomenik. Povodom Lukovićeve smrti dr. Mijat Šuković poslao je u ime Izvršnoga vijeća i Republičke komisije za vjerska pitanja telegram sućuti i izjavio da je don Niko bio istaknuti pobornik bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda, osvjedočeni rodoljub, kulturni i javni radnik.¹⁰⁰ Tako je sahrana don Nika Lukovića poslužila za demonstraciju ekumenističke politike.

Ekumenizam u društvenim aktivnostima Kotorske biskupije

Kotorska biskupija nastojala je ekumenističku politiku izvesti iz usko vjerskih okvira i afirmirati ju preko društvenih aktivnosti. Tako je tijekom novogodišnjih praznika 1968. Katolička crkva u Kotoru djeci dijelila darove.¹⁰¹ Organizirala je izvođenje vjeronauka te raspačavanje vjerskoga tiska: *Glasa Koncila*, *Glasnika sv. Antuna*, *Glasnika Srca Isusova*. Imala je intenzivnu akciju u cilju pridobivanja novih vjernika, posebno u redovima djece i omladine. Vjerski blagdani u Boki su 1968. svetkovani više nego prijašnjih godina, a tome je doprinio i nerazvijen kulturno-zabavni život u Socijalističkom savezu omladine i drugim službenim političkim i društvenim organizacijama. Neki omladinci u Herceg-Novom odlazili su na crkvene obrede iako nisu bili religiozni i na taj način izražavali nezadovoljstvo zbog svoje nezaposlenosti. Katolički svećenik u Herceg-Novom pripremao je zbor koji je navodno trebao ići u Rim u posjet papi. Zapažen je veći posjet katoličkih svećenika iz Italije Herceg-Novom i obilazak rodne kuće čuvenoga katoličkog svećenika Leopolda Mandića, koja je pretvorena u neku vrstu crkvenoga muzeja. U ljeto 1968. grupa katoličkih svećenika iz Italije posjetila je i predsjednika Skupštine općine Herceg-Novi.

Kotorska biskupija posvetila se odgojno-obrazovnim i karitativnim djelatnostima. Zbog maloga broja vrtića uključila se u predškolski odgoj. Orga-

¹⁰⁰ CG-DACG-411-RKVP, kut. 27, Mijat Šuković – OK SSRN Kotor, Titograd, 16. 2. 1970.

¹⁰¹ CG-DACG-411-RKVP, kut. 24, Iz RK SSRN Crne Gore, Informacija o aktivnosti vjerskih zajednica u Crnoj Gori, Titograd, rujan 1968.

nizirala je izučavanje stranih jezika, pojačala svoju propagandu i tako koristila slabosti socijalnih i drugih službi u bokeljskim općinama. Vješto je koristila prisutnost službenih predstavnika države prilikom pojedinih crkvenih obreda. Katolička crkva u Boki nastojala je iskoristiti postojeće slabosti u privrednom i društvenom sistemu i u takvoj situaciji ostvariti veći utjecaj, posebno na omladinu. Preko časnih sestara vodila je brigu o starim i iznemoglim vjernicima. U Donjoj Lastvi kod Tivta časne sestre izgradile su svoj dom u kojem su stanovale i primale na uzdržavanje nemoćne i bolesne osobe. Vjerski poglavari i brojni vjernici to su koristili i za širenje svoje ideologije. U tu aktivnost uključivali su se pojedini politički protivnici vlasti i politički emigranti, pa je aktivnost Crkve u pojedinim sredinama imala i klasičan politički karakter. Utjecaj Crkve bio je mnogo veći u zaostalijim područjima, gdje je društveni život bio nedovoljno razvijen.

Zaključak

Ekumenistička politika Katoličke crkve bila je jedan od glavnih rezultata Drugoga vatikanskoga koncila. Ta politika borila se za najprije jedinstvo i dijalog, a na kraju ujedinjenje kršćanskih crkava, partnerske odnose s drugim vjerskim zajednicama i pomirljiv odnos sa socijalističkim režimom. U tom je periodu u Crnoj Gori postojala tradicionalna tolerancija među vjerskim zajednicama i relativno dobri odnosi između Crkve i države. Zbog toga je Katolička crkva u Crnoj Gori prihvatila ekumenizam, koji je bio izražen u djelovanju Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije. Barski nadbiskup Aleksandar Tokić i apostolski administrator Kotorske biskupije Gracija Ivanović tome su dali osobni doprinos. Uspostavili su bliske odnose s pravoslavnim mitropolitom crnogorsko-primorskim Danilom Dajkovićem, a novu politiku Katoličke crkve, u skladu s odlukama Drugoga vatikanskoga koncila, pokazali su i prema predsjedniku Starješinstva Islamske zajednice u Crnoj Gori Šukriji Bakaloviću. Uspjeli su pravoslavne i islamske poglavare uključiti u katoličke vjerske proslave, a katolički svećenici odlazili su na vjerske proslave pravoslavaca i muslimana. U tim svečanostima sudjelovali su i predstavnici crnogorske vlasti. To je potaknulo katolički ekumenizam i međuvjerski dijalog. Podršku takvoj politici Katoličke crkve u Crnoj Gori pružio je i Vatikan, odnosno najviši predstavnici Svete stolice i papa Pavao VI.

Ekumenistička politika u Barskoj nadbiskupiji vrhunac je doživjela prilikom otvaranja nove katoličke crkve u Titogradu 1969. godine. Na toj svečanosti okupili su se katolički, pravoslavni i islamski poglavari u Crnoj Gori, apostolski izaslanik Svete Stolice i predstavnici crnogorske vlasti. Promoviran je ekumenizam i odluke Drugoga vatikanskoga koncila, kao i tradicionalno dobri odnosi između različitih vjera i nacija u Crnoj Gori. No Barska nadbiskupija nije uspjela snažnije razviti ekumenističku politiku jer je većina albanskih svećenika u nadbiskupiji umjesto ekumenizma promovirala albanski nacionalizam. U Kotorskoj biskupiji crkvene ekumenističke manifestacije

bile su brojnije i intenzivnije. U tome je korištena i jugoslavenska nacionalna orijentacija, koja je u toj biskupiji bila dominantna od početka XX. stoljeća. Ekumenizam u Kotorskoj biskupiji nije značio samo napor na približavanju i ujedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve nego i nastojanje da se unaprijeđe međunacionalni odnosi u Boki te odnosi s vlastima. Pored toga, Kotorska biskupija koristila je ekumenizam da proširi svoj društveni i politički utjecaj.

Ekumenizam Katoličke crkve u Crnoj Gori imao je posebne odlike. Bio je projugoslavenski orijentiran, uvažavao je vjerske, nacionalne i tradicionalne karakteristike Crne Gore i bio je za partnerski odnos sa socijalističkim režimom. Nadbiskup Tokić i administrator Ivanović također su osjećali snažnu vezanost za Crnu Goru, Jugoslaviju i gajili iskreno prijateljstvo prema pravoslavicima i muslimanima. I pored iskrenih nastojanja i početnoga zamaha, njihov ekumenizam nije uspio jer SPC u Crnoj Gori nije prihvatio tu politiku Katoličke crkve. Srpska pravoslavna crkva bila je spremna održavati dobre odnose i promovirati tradicionalnu međuvjersku snošljivost, ali ne više od toga jer je smatrala da je ekumenizam Katoličke crkve samo novi pokušaj da katoličanstvo ostvari dominaciju. Ekumenizam nije uspio ostvariti jedinstvo ni ujedinjenje kršćana i crkava, nego je njegov najveći domet bilo jačanje i širenje međuvjerske suradnje i dijaloga između katolika i pravoslavaca u Crnoj Gori. Zato se ta politika može samo uvjetno nazvati „ekumenističkom“. Islamska zajednica prihvatila je poziv za jačanje međuvjerskoga dijaloga, ali je i to dalo ograničene rezultate – svelo se isključivo na kontakte između vjerskih poglavara.

Arhivski izvori

CG-DACG-411-RKVP: Crna Gora, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, fond 411, Republička komisija za vjerska pitanja.

Literatura

„Blažena, Ozana“. U: *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 1. Podgorica: Daily Press – VIJESTI, 2006, 134.

CHINNICI, Joseph P. „The Cold War, the Council, and American Catholicism in a Global World“. *U. S. Catholic Historian* 30 (2012), br. 2: 1-24.

CVRLJE, Vjekoslav. *Vatikan u suvremenom svijetu*. Zagreb: Školska knjiga, 1980.

FOLIĆ, Zvezdan. *Država i vjerske zajednice u Crnoj Gori 1945-1965*. Podgorica; Cetinje: Istorijski institut Crne Gore; Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 2007.

FOLIĆ, Zvezdan. *Vjerske zajednice u Crnoj Gori*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore; Društvo istoričara Crne Gore, 2001.

„Ivanović, Gracija“. U: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 6. 2. 2021. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8740>.

KRASNIQI, Gëzim. *The „forbidden fruit”: Islam and politics of identity in Kosovo and Macedonia*. Oxford: European Studies Centre, University of Oxford, 2010.

LAMB, Matthew L.; LEVERING, Matthew. *The Reception of the Vatican II*. Oxford; New York: University Press, 2017.

„Luković, Niko”. U: *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 4. Podgorica: Daily Press – VIJESTI, 2006, 835.

MAKMANERS, Džon, ur. *Oksfordska istorija hrišćanstva 2*. Beograd: CLIO, 2005.

NOBILO, Mario. „Aktivnost i politika Vatikana prema radničkom pokretu i progresivnim partijama u nesvrstanim zemljama u razvoju”. U: *Religija i savremeni svet*, ur. Dobrica Vulović. Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 1987, 201-216.

O’COLLINS, Gerald. „Does Vatican II represent continuity or discontinuity”. *Theological Studies* 73 (2012), br. 4: 768-794.

O’COLLINS, Gerald. *The Second Vatican Council on Other Religions*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

PAPOVIĆ, Dragutin. „Izgradnja katoličke crkve u Podgorici 1969. godine”. *Matica* 65 (2016): 473-484.

PAPOVIĆ, Dragutin. „Unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji”. *Acta Histriae* 24 (2016), br. 3: 543-561.

PERICA, Vjekoslav. *Balkanski idoli 1. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2006.

PESCH, Hermann O. *The Ecumenical Potential of the Second Vatican Council*. Milwaukee (Wisconsin): Marquette University Press, 2006.

RADIĆ, Radmila. *Država i verske zajednice 1945-1970*, 2. dio: 1954-1970. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.

TAVARD, George H. *Vatican II and the Ecumenical Way*. Milwaukee (Wisconsin): Marquette University Press, 2006.

„Tokić, Aleksandar”. U: *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 5. Podgorica: Daily Press – VIJESTI, 2006, 1143.

TÓTH, Heléna; WEIR, Todd H. „Religion and Socialism in the Long 1960s: From Antithesis to Dialogue in Eastern and Western Europe”. *Contemporary European History* 29 (2020), br. 2: 127-138.

TURČINOVIĆ, Josip, ur. *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti: latinski i hrvatski*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, ⁴1986.

„Učelini, Frano”. U: *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 5. Podgorica: Daily Press – VIJESTI, 2006, 1153.

VUKIĆEVIĆ, Boris. „Foreign Policy Doctrine of the Holy See in the Cold War Europe: Ostpolitik of the Holy See”. *The Turkish Yearbook of International Relations* 49 (2018): 117-138.

SUMMARY

The ‘Ecumenical’ Politics of the Catholic Church in Montenegro (1965–1970)

The ecumenical initiative of the Catholic Church was one of the main outcomes of the Second Vatican Council. Ecumenism aimed for the unification of Christian churches, partnership with other religious communities, and a conciliatory relationship with the socialist regime. In this period, the traditional tolerance between religious communities was practised and the Church established relatively good relations with the government of Montenegro. This is why the Catholic Church in Montenegro embraced ecumenism, which was expressed through the work of the Archdiocese of Bar and the Diocese of Kotor. The Archbishop of Bar, Aleksandar Tokić, and the Apostolic Administrator of the Diocese of Kotor, Gracija Ivanović, made a personal contribution to this initiative. They established close ties with the Orthodox Metropolitan of Montenegro and the Littoral, Danilo Dajković, and the President of the Islamic Community (IC) in Montenegro, Šukrija Bakalović. They succeeded in engaging the Orthodox and Islamic leaders in Catholic religious celebrations, while the Catholic priests attended the religious celebrations of the Orthodox and the Muslims. The Montenegrin authorities had their representatives participate in these ceremonies too. This was all prompted by Catholic ecumenism, while the ecumenical strivings of the Catholic Church in Montenegro were also encouraged by the Vatican, i.e. the highest representatives of the Holy See and Pope Paul VI.

The ecumenism of the Catholic Church in Montenegro had special features. It was of pro-Yugoslav orientation. It respected the religious, national, and traditional characteristics of Montenegro, and aimed for a partnership with the socialist regime. Archbishop Tokić and Administrator Ivanović also felt a strong attachment to Montenegro and Yugoslavia, and therefore cultivated a genuine friendship with the Orthodox and the Muslim population. Despite the sincere efforts and initial enthusiasm, their ecumenism failed because the Serbian Orthodox Church (SOC) in Montenegro did not accept such politics of the Catholic Church. The SOC was willing to maintain good relations and promote the traditional inter-religious tolerance, but no more than that, because it thought that the Catholic Church’s ecumenism was just a new attempt to impose its dominance. This ecumenism failed to achieve unity or the unification of Christians and churches, though it did succeed in strengthening and expanding interfaith cooperation and dialogue between Catholics and Orthodox Christians in Montenegro. Therefore, this policy can only be conditionally called ‘ecumenical’. The Islamic Community accepted a call to strengthen inter-religious dialogue, but it also produced limited results. It was based solely on the contacts between the religious leaders.

Key words: Second Vatican Council; ecumenism; Catholic Church; Montenegro; Archdiocese of Bar; Diocese of Kotor; Archbishop Aleksandar Tokić; Apostolic Administrator Gracija Ivanović.